

Mens en Wereld

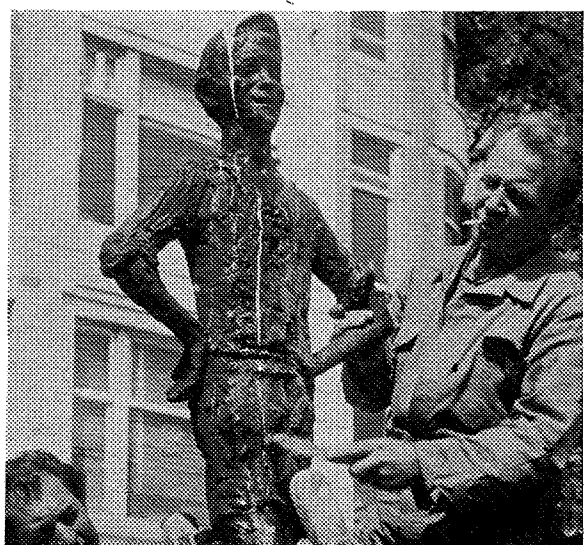
JE hoort tegenwoordig nooit meer iets van de nozems. Er zijn mensen, die zich er diepgaand mee bezighouden, waar ze vandaan kwamen en waar ze gebleven zijn en zo, maar wij, hier in de buurt, houden ons daar angstvallig buiten, dolblij, dat we ze al een paar jaar kwijt zijn. Want er is een tijd geweest, dat ze iedere avond met zo'n stuk of tien brommers met open knalpotten over het land achter onze huizen denderden. Dat was ontzettend. We werden er stapelgek van en de kinderen konden er niet van slapen. Tenslotte, toen we zo langzamerhand met moordvisioenen begonnen rond te lopen, heeft de politie er een eind aan gemaakt. Opeens waren ze er niet meer.

Daarvóór waren ze soms ergens ver op het land en bliezen op een soort toeter. Ons viel dat nauwelijks op, maar de hele kinderschaar uit de buurt was daar helemaal van in paniek: 'Nozems op het land, mam, die hebben een toeter en als ze daarop blazen, nemen ze kinderen mee!' 't Was waar, want een klein jongetje uit de straat had het zelf gezien en tegenover zo'n getuigenis kun je wel inpakken als ouder. Het was heel luguber, want als het hoornsignaal klonk, zag je plotseling van alle kanten kinderen aan komen rennen, die de huizen inschoten. Soms, als wij wat vroeg waren met eten of de nozems laat, dan hoorden we het geluid als we aan tafel zaten. Dan staken de kinderen hun vinger op en fluisterden: 'Hoor, de nozems!' Er viel dan even een indrukwekkende stilte, die op een keer door de jongste, ook fluisterend, onderbroken werd: 'Mam, is een nozem eigenlijk een mens of een dier?'

En nu hebben we de provo's. Die blijven in de binnenstad en daar merken we dus niets van in onze buurt.

We hebben eens aan de maker van Het Lieverdje, de beeldhouwer Carel Kneulman, gevraagd: 'Vind je het niet naar, dat ze je beeldje steeds zo met verf bekladden?' 'Och nee', zei hij, 'ik ben alleen zo bang dat ze 't omgooien. 't Staat wel stevig, maar toch, je kan nooit weten wat die jongens doen. Die hebben er natuurlijk geen verstand van, hè, maar 't is een enorm stuk brons en dat is zwaar, hoor. Ik hoop maar, dat ze 't nooit omtrekken, want als je dat op je poten krijgt...'

Ik moet toegeven, zó had ik de provo-activiteiten nog nooit bekeken.

De duizend dagen

IN 430 vóór Chr. hield Pericles, de democratische leider van Athene, een lijkrede op de gesneuvelden in de oorlog tegen Sparta. In deze geloofsbelijdenis van de democratie komt deze passage voor:

*'Onze burgers behartigen hun eigen aangelegenheden, maar ook die van de gemeenschap; hun werkzaamheid op andere terreinen doet aan hun kennis van staatszaken niets te kort. Want wij alleen houden iemand, die zich daarvan afzijdig houdt, niet voor een 'rustig burger', maar voor een 'nietsnut.' Wij ook beslissen over de zaken zelf of geven er ons op de juiste manier rekenschap van, omdat wij besprekingen niet een rem vinden van actie, maar veeleer het derven van inlichtende voorbereiding tot de daden die worden geëist.'*¹⁾

Deze trotse woorden, die de kern en de voorwaarden voor de democratische staatsvorm vormen zouden in onze tijd, waarin het netjes staat om af te geven op deze, onze staatsvorm, best eens wat duidelijker gehoord mogen worden. Ik meen, dat een van de meest heilloze zaken, die in de Westeuropese Wereld voorgevallen zijn is het uiteenvallen van de cultuur en de politiek. Dat wat één was – twee aspecten van het bestaan op aarde – in Athene, tijdens de bloeiperiode, dat wat één was in de aanvankelijke republieken tijdens de Renaissance, is uiteengevallen. Zij wie de cultuur ter harte gaat, de scheppers en consumenten van cultuurgoe-deren, minachten politiek en al wat daarmee samenhangt, tot het stadium, dat talloze intellectuelen en half-intellectuelen niet (meer) weten op welke groepering ze moeten stemmen. Terwijl, anderzijds, de politici zozeer verpolitiekt zijn of opgaan in talrijke specialismen, dat zij los zijn komen te staan van het geheel, waarvan zij een deel uitmaken. Altijd als het bijna of werkelijk te laat is, begint de belangstelling weer en dan meestal te onkundig, te veeleisend of te fanatiek. De grondfout van deze

betreurenswaardige ontwikkeling ligt bij het onderwijs, vooral het lager onderwijs, dat niet tot democratische gezindheid opvoedde. Een tweede oorzaak voor deze jammerlijke desintegratie van een volledig mens zijn – dus een mens, die het niet onverschillig laat hoe het bestuur van zijn staat is – is het partijstelsel, dat niet langer past op de maatschappelijke werkelijkheid van onze tijd, waarin b.v. de termen conservatief en progressief afgesleten zijn en alle dynamiek verloren hebben.

DEZE paar, hier onuitgewerkte, gedachten zijn de inleiding tot een opwekking om een boek te lezen, dat even diepzinnig als verfrissend is voor ieder mens ter wereld, die nog een rest heeft van verantwoordelijkheid voor het geheel. Ik bedoel het boek *De duizend dagen. Kennedy in het Witte Huis*, geschreven door een van de naaste medewerkers van de president, Arthur Schlesinger.²⁾ Dit boek kan ons weer vertrouwen geven in de democratie, laat ons kennismaken met een president, die op de hoogte was van de problemen, die overlegde met kundige adviseurs, die beslissingen durfde nemen, die wars was van leuzen en afgesleten mooipraterij, die een gewone sterveling was en die de verantwoordelijkheid niet schuwde, vooral een man, die niet geneigd was in zwart-wit schema's te denken en die een onwrikbaar geloof had in een vrije wereld van overleg, critiek en besluitvaardigheid. Met de meeste nadruk wilde ik u, lezers, aanraden om dit boek, nu, te lezen en te overdenken. Wat humanisten voor de geest zweeft als zij denken over het bestaan, dat vindt u hier, gedacht en uitgesproken door een modern man, die geen minachting had voor de staat en de manier waarop die bestuurd wordt.

B.

1) Vertaling Dr. D. Loenen.

2) Twee delen. Uitstekend vertaald door J. Eykelboom, A. Nuis en P. Verstegen. Uitgaven J. H. Paris, Amsterdam.

**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 14 – 16 juli 1966**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

EEN BEETJE tegen de draad in mag je in zo'n rubriek als deze wel zijn, vind ik. Waarom zouden we het midden in de vakantie dan niet eens over het onderwijs hebben? Het Humanistisch Verbond heeft er de minister van onderwijs en wetenschappen op moeten wijzen, dat er ook niet-confessionele bijzondere scholen bestaan. Een bijzondere school is een instelling die niet door de overheid, maar door particulieren wordt opgericht (en vervolgens overigens net zo goed als de openbare door die zo gesmade overheid in stand gehouden) en de grote meerderheid van die scholen is dus protestant (meestal orthodox) of katholiek. Niettemin zijn er ook bijzondere scholen die niet van de vooropgezette mening uitgaan, dat het kind in deze-of-gene richting moet worden onderwezen, maar die net als de openbare scholen ontmoetingsscholen willen zijn, openstaand voor iedere levensovertuiging en opvoedend in verdraagzaamheid voor elkaar. Goed, dat weet men op het ministerie natuurlijk ook wel, maar daar heeft men geen overmatige voorkeur voor de 'algemene', de openbare of de niet-confessionele bijzondere school — laten wij ons zo maar voorzichtig uitdrukken. Vandaar waarschijnlijk, dat in het ontwerp overgangswet W.V.O. (de inleiding tot de mammoetwet) wel wordt gezegd, dat op de bijzondere scholen godsdienstonderwijs kan worden gegeven, maar dat het vormingsonderwijs zoals het Humanistisch Vormingscentrum dat organiseert, niet wordt genoemd. 'Deze wijziging dient om de bijzondere plaats van het godsdienstonderwijs duidelijker te doen uitkomen,' schrijft de minister in zijn memorie van toelichting. Maar er zijn ook nog kinderen van wie de ouders willen, dat ze wat algemener worden opgeleid dan alleen in het eigen zuiltje, heeft het Humanistisch Verbond daar nu aan toegevoegd, ook op bijzondere scholen. Het vormingsonderwijs behoort daarom in dezelfde zin te worden genoemd.

EVENMIN zijn wij gelukkig met de aanduiding 'bijbelkennis en cultuurgeschiedenis van het christendom' voor een vak dat facultatief op scholen voor voortgezet onderwijs kan worden gegeven. Die aanduiding is te beperkt, zij dekt niet een werkelijk algemeen onderwijs omtrent het geestelijk leven, zoals men dat op een school waar de levensovertuigingen elkaar ontmoeten, toch zou mogen verwachten. Het Humanistisch Verbond pleit dan ook, om misverstanden en verwarring te voorkomen, voor de naam 'kennis van het geestelijk leven' en dat lijkt mij ook wel zo logisch als

het vooropstellen van een van de aspecten van dat geestelijk leven, hoe belangrijk ook.

DE STUDENT moet het recht hebben zich te beklagen over afgelegde examens en tentamens, zo hebben de hoogleraren De Gaay Fortman en Van Hulst in de Eerste Kamer verklaard, en minister Diepenhorst was dat met hen eens. Zij wilden, schrijft Het Parool, 'de student het recht geven om zich, indien hij dit wenst, met een klacht te wenden tot het bestuur van zijn faculteit of eventueel tot het college van curatoren. De heer De Gaay Fortman zei een voorstander te zijn van het examineren door meer dan één examinerator ten einde het gevaar van partijdigheid te verkleinen, maar hij erkende, dat bij de huidige toeloop van studenten dit collegiale examineren steeds moeilijker valt te realiseren.'

Niettemin... iemand die op een middelbare school eindexamen doet, vindt ook twee mensen tegenover zich; zelfs tijdens al die kwartiertjes voorbereiding op zijn mondeling wordt hij door twee leraren opgepast. En ik meen te hebben gehoord, dat er aan leraren toch ook wel enig tekort bestaat...

NEE, over de rellen in Amsterdam en de ongelukkige nasleep daarvan wil ik het niet hebben. Er is al zoveel over gezegd, en mijn commentaar zou toch als mosterd na de maaltijd komen. Alleen wil ik nog even wijzen op een reactie op een reactie, omdat mij die zonderling voorkomt. In de Volkskrant had Godfried Bomans namelijk gewezen op het feit dat hem op straat een krantje in handen was gestopt van de 'Rode Jeugd', niet — zoals hij ten onrechte suggereert — een met de C. P. N. verwante, maar eerder een 'Chinees' georiënteerde groep 'marxistisch-leninistische jongeren'. In dat blaadje werden een aantal Amerikaanse gebouwen in Amsterdam genoemd en daarvan schreef men: 'Dit is een klein en zeer onvolledig lijstje van Amerikaanse ondernemingen en instellingen, waar wij de volgende dingen kunnen doen: ruiten ingooien, muren volkalken, in brand steken en opblazen.' Hoe kleinburgerlijk het wel is zoiets ongeoorloofd te vinden, moge blijken uit de opmerking dat het vernielen van kapitalistisch eigendom een verdienstelijke daad is, die geenszins onder 'straatschuimerij' valt. Bomans noemt zo'n geschrift regelrechte opruiing en daar valt, lijkt mij, geen speld tussen te krijgen, al zal het effect van dit soort schriften nu ook wel weer meevalen en zijn de grote rellen zeker

niet alleen of zelfs maar in hoofdzaak daaraan te wijten.

Maar nu komt het: toen ten gevolge van Bomans' schrijven een paar jongens werden gearresteerd in het als redactieadres aangegeven huis, meenden Mies Bouhuys en de heren Donner, Hoornik, Lammers, Mulisch, Nuis, Rogier, en Van der Land hem een telegram te moeten sturen met als inhoud: 'Raddraaiers vandaag gearresteerd. Je column blijkt denunciatie'. Ontdaan van de Amerikanismen die de opstellers (waarschijnlijk huns ondanks!) gebruikten, betekent dat, dat ze Bomans verwijten met zijn artikeltje de jongens te hebben aangegeven bij de politie. Ik vind dat een miselijke houding. Deze jongens publiceren een tot vernieling opruiend geschrift, zetten daar hun naam en adres op, delen het gratis op straat uit en het enige wat de journalist Bomans doet, is de bekendheid nog wat te vergroten

door het geschrift in zijn dagblad te citeren. Als iemand iets openbaar wil maken, kan hij dunkt me niet gelukkiger zijn dan wanneer iemand die taak op groter schaal van hem overneemt! Dat de schrijver daar een afkeurend commentaar bij levert is zijn goed recht, en dat de politie op grond van die feiten (niet van het commentaar uiteraard) meent te moeten ingrijpen, staat daar volkomen buiten. Stel je voor, dat je voortaan je mond moest houden, als je iets las dat voor de betrokkene wel eens gevaar kon opleveren, als dat nota bene door hemzelf wordt verspreid. Er valt heel wat te protesteren en met veel protesten ben ik het eens, omdat de vrijheid van meningsuiting in deze dagen wel eens geweld wordt aangedaan. Maar de telegramverstuurders, die daar zo vaak voor opkomen, zitten er in dit geval volkomen naast en bepleiten in feite het tegengestelde van een vrije meningsuiting!

*Verstomd zijn de vrolijke stemmen
Van 't gouden berkenbos,
En de kraanvogels in een droeve vlucht,
Treuren om niemand.*

*Om wie te treuren? Ieder in de wereld immers is een zwerver
Hij gaat voorbij, treedt binnen en verlaat opnieuw het huis.
Over allen die gingen droomt het hennepveld
Samen met de grote maan boven de blauwe vijver.*

*Ik sta alleen in de kale vlakte,
Terwijl de wind de kraanvogels naar de verten draagt,
Een vreugdevolle jeugd vervult mijn gedachten
Maar om niets in het voorbijgegangene treur ik.*

*Ik treur niet om vergeefs verspilde jaren
Ik treur niet om de seringbloei van mijn ziel.
In de tuin brandt een vuur van rode lijsterbes,
Maar niemand kan het verwarmen.*

*De bessentrossen zal dit vuur niet schroeien,
Het gras zal vergelend niet te gronde gaan.
Zoals de boom zijn blaren,
Zo laat ik zacht mijn droeve woorden vallen.*

*En als de tijd alles met de wind verstrooit,
Het op een onnutte hoop tezamen werpt...
Zeg dan... dat het gouden berkenbos
Zijn zoet verhaal heeft uitverteld.*

SERGÉJ JESÉNIN
(Uit het Russisch vertaald door P. Krug)

De Russische dichter Sergéj Jesénin (1895-1925), een boerenzoon, is allereerst de dichter van de natuur en het grootse landschap van zijn vaderland. Hij begroette, zoals ook andere dichters, de revolutie niet in de eerste plaats als een sociaal-politiek gebeuren, maar als een soort religieuze beweging, die de verbroedering van alle mensen scheen aan te kondigen. De revolutie bracht echter allermindst de verwezenlijking van zijn idealen, maar eerder een technocratisch streven, dat het einde betekende van de dromen van een natuurmysticus. Na twee mislukte huwelijken (het eerste met de danseres Isadora Duncan) geraakte Jesénin meer en meer aan lager wal, werd slachtoffer van de drank en pleegde in 1925 zelfmoord. Zijn poëzie vindt zowel in de Sowjet-Unie als onder emigranten vele bewonderaars. In dit gedicht treft ons de parallel tussen het natuurgebeuren en het eigen levenslot (het voorbijgaan van de jeugd, 'de seringbloei') maar ook de levenswaardering (ik treur niet...) en de zekerheid, dat het leven, de natuur (de bessen, die het vuur niet schroeit, het gras, dat niet te gronde gaat) onvergankelijk is.

(Dit gedicht is, door een ongelukje op de zetterij, verminkt in het vorige nummer van M. en W. verschenen. Wij herplaatsen het daarom. Redactie).

HET ZIJN ONZE BROEDERS DIE WIJ DODEN

'PACIFISTEN en niet-pacifisten, gelovigen en ongelovigen, Oost en West, mensen uit alle sectoren van het maatschappelijk leven en van elke achtergrond moeten zich verenigen in een protest tegen de onmenselijke en zinloze oorlog in Vietnam. Ieder verontrust individu heeft de morele plicht zich uit te spreken als hij voelt dat er meer stappen moeten worden ondernomen, die ons nader kunnen brengen tot vredesonderhandelingen. Op ons rust de plicht onze enorme macht veeleer creatief en mededogend te gebruiken voor een vermindering der vijandelijkheden dan om de verschrikkingen te vergroten waarmee zestien miljoen Vietnamezen worden bezocht.'

Belangrijk Amerikaans manifest

DEZE woorden van Howard B. Radest – directeur van de Amerikaanse Ethische Unie – vergezelden een oproep, die het 'International Committee of Conscience on Vietnam' in januari heeft doen uitgaan aan allen, die verontrust zijn over de ontwikkeling van de strijd in Vietnam.¹⁾

Het manifest draagt de titel: 'Het zijn onze broeders die wij doden' en begint met te zeggen dat voor geen enkele generatie de onderlinge afhankelijkheid van de mensen duidelijker is aangetoond dan voor de onze: 'Onverschillig welke redenen wij aanvoeren voor het doden dat wij doen – in Vietnam of elders – het zijn onze broeders die wij doden.'

Tot nu toe hebben 7000 mensen de oproep met hun handtekening bekrachtigd. Onder hen bevinden zich vele geestelijke leiders, hoogleraren, kunstenaars en andere personen uit het openbare leven, zoals Karl Barth, Danilo Dolci, Martin Luther King, de hierboven geciteerde Howard B. Radest en Martin Niemöller. De ondertekenaars voelden zich tot een uitspraak gedwongen door de tragedie in Vietnam en door het falen der regeringen aan dit verschrikkelijke conflict een einde te maken. Zij denken daarbij niet alleen aan Vietnam maar zien dat land als een symbool van de gehele ons omringende wereld, die verscheurd wordt door elkaar betwistende ideologieën en strevingen.

In het conflict worden van beide zijden aanspraken gedaan. De Verenigde Staten verklaren vastbesloten te zijn om, ter verdediging van Vietnam en van de vrije wereld, een halt toe te roepen aan de 'nietsontziende communistische agressie'. Daartegenover staat het luid verkondigde voornemen van Noord-Vietnam en zijn bondgenoten om, uit naam van alle naar nationale bevrijding strevende volkeren, de 'nietsontziende agressieve Amerikaanse imperialisten' terug te drijven, ter verdediging van het recht der Vietnamezen zich zelf te regeren.

Beide partijen verwerpen de aanspraken van de ander en men schuift de mogelijke oprechtheid van de tegenstander als belachelijk terzijde. De ondertekenaars trekken beider oprechtheid niet in twiifel. Maar de nobele woorden worden een aanfluiting als men ze gebruikt ter rechtvaardiging van bombardementen op weerloze dorpingen, die hun rijstpaddies en marktplaatsen verwoest zien, hun mannen ingelijfd, hun vrouwen tot weduwen en hun kinderen tot wezen zien worden.

Men geeft de mensen geen vrijheid en gerechtigheid door hen te martelen, zegt het manifest.

DE ondertekenaars richten zich in de eerste plaats tot de leiders der betrokken regeringen, tot Johnson, Ky, Ho Chi Minh en Mao Tse-tung.

In het belang van de gehele mensheid wordt hun gevraagd een einde te maken aan de oorlog. Voortzetting van de oorlog zou betekenen dat hun regeringen zich in toenemende mate zullen schuldig maken aan gruwelijkheden, die zedelijk noch politiek te rechtvaardigen zijn. Beide partijen zullen steeds verder en verder worden meegetrokken in een maalstroom van vernietiging, die uiteindelijk de gehele mensheid kan verzwelgen.

In onze tijd kan oorlog – om welke reden deze ook bevochten wordt – slechts leiden tot vernietiging van al onze hoop en van al onze verworvenheden. Er moeten nieuwe niet-militaire wegen worden gevonden voor de oplossing van gerezen conflicten en voor het uit de weg ruimen van misverstanden. De overheid heeft tot taak de veiligheid en het welzijn van haar burgers te behartigen. Het welzijn wordt evenwel niet bereikt door de militaire confrontatie van wedijverende staten.

Daarom richt de oproep zich tot alle mensen, overal ter wereld: *'Het is uw en onze verantwoordelijkheid dit zonder omwegen en met alle ten dienste staande middelen kenbaar te maken. Wij, die dit manifest ondertekenen, hebben ons als eersten daartoe verplicht. Wij vertegenwoordigen vele geloofsovertuigingen uit vele landen maar wij zijn eensgezind in ons beroep op de strijdenden', aldus de ondertekenaars.*

Op regering en volk van de Verenigde Staten rust een zware verantwoordelijkheid, menen de ondertekenaars van het manifest. Als enige direct bij het conflict betrokken grote mogendheid zullen zij de eerste stappen moeten doen in de richting van vredesonderhandelingen.

– Van hen wordt gevraagd de luchtaanvallen op Noord en Zuid Vietnam eenzijdig te staken, niet alleen als politieke stap, maar omdat deze aanvallen strijdig zijn met het menselijk fatsoen en een groot volk onwaardig;

– Bovendien verlangt men een duidelijke verklaring, dat Amerika in overeenstemming met het in 1954 bereikte Accoord van Genève zijn strijdkrachten uit Vietnam zal terugtrekken en dat het onmiddellijk maatregelen zal treffen, die een vrije regeringskeuze voor de Vietnamezen mogelijk zal maken;

– Amerika zal zich verder bereid moeten verklaren om op basis van het Accoord onderhandelingen te openen over de beëindiging van de oorlog en daarbij het Nationaal Bevrijdingsfront van Zuid Vietnam (Viêtcong) te aanvaarden als een van de voornaamste partners.

Het initiatief tot eervolle beëindiging van de oorlog ligt bij de Verenigde Staten, verklaart het manifest. Maar ook Noord Vietnam en het Nationaal Bevrijdingsfront zullen voorwaarden tot vrede moeten scheppen:

– Zij zullen een einde moeten maken aan de martelingen, sluipmoorden, het in den blinde bombarderen van burgers en aan andere vormen van terreur. Deze zijn in strijd met alle opvat-

tingen van menselijk fatsoen en doen de Vietnamese zaak onnoemelijk kwaad.

– De leiders van de Noord Vietnamese regering en van het Zuid Vietnamese Bevrijdingsfront zullen zich er duidelijk over moeten uitspreken dat de regering waarin zij zitting zullen hebben, het recht van haar burgers op absolute geloofsvrijheid zal erkennen, en geen represailles zal treffen jegens haar voormalige tegenstanders.

– Zij zullen onvoorwaardelijk bereid moeten zijn met vertegenwoordigers van de Verenigde Staten en van de huidige Vietnamese regering te onderhandelen over de vrede en de toekomst van hun land en zich daarbij te baseren op het Accoord van 1954.

De invloed van de Volksrepubliek China in Zuid-Oost Azië is enorm. De gehele wereld weegt China's woorden en daden als voortekenen van wat de toekomst brengen zal.

– Van China wordt gevraagd zich te onthouden van verklaringen en acties, die de gevoelens aan beide zijden nog meer zullen verbitteren en die zo de oorlog doen voortduren.

– China zal zich bereid moeten tonen om de landen van Zuid-Oost Azië hun eigen regerings- en maatschappijvormen te laten ontwikkelen zonder krachtdadige inmenging van buitenaf en zonder de militaire aanwezigheid van vreemde mogendheden.

DE ondertekenaars kunnen zich nauwelijks voorstellen dat hun oproep een radicale ommekeer in de politiek teweeg zal brengen. Daarvoor wordt onze wereld te veel beheerst door haat en achterdocht. Als mensen hebben zij echter geen andere keus. Hun levensovertuiging geeft hun de kracht te protesteren tegen de ingekankerde bereidheid om oorlog te zien als middel om nationale aspiraties, ressentimenten en grieven te bevredigen. De mensheid is niet gediend bij oorlog. Integendeel, een met de wapenen uitgevochten conflict van beperkte omvang draagt het gevaar in zich dat het uitmondt in een nucleair treffen waarin de toekomst van het menselijke ras op het spel wordt gezet.

(Vertaling: mej. C. W. Kerkhof)

¹⁾ Het Comité is voortgekomen uit de 'Fellowship of Reconciliation', het Amerikaanse pendant van 'Kerk en Vrede'. De datum waarop de oproep is uitgegaan hangt samen met de gevechtspauze, die rond het Vietnamese Nieuwjaar was overeengekomen. Op verzoek van het dagelijks bestuur van het Humanistisch Verbond publiceren wij een vertaling van dit stuk.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10,—, losse nummers f 0.30

Karl Jaspers: wet op noodtoestand is weg naar nieuwe dictatuur

HONDERDEN Westduitse hoogleraren en geestelijken hebben de afgelopen maanden gewaarschuwd voor invoering door de Bondsdag van een wet, die voorziet in maatregelen in geval van een uitzonderingstoestand in de Bondsrepubliek of door binnenlandse ongeregelde toestanden. Deze waarschuwingen waren ingegeven door de vrees dat, gelet op het jongste Duitse verleden, van zulk een wet misbruik kan worden gemaakt of door de vrees, dat uitroeping van de zogenaamde noodtoestand in de Bondsrepubliek provocatief op het Oosten zou kunnen werken. Dit meldt – op dinsdag 17 mei – de correspondent van het Algemeen Handelsblad te Bonn.

De waarschuwing is echter in sommige gevallen, onder andere bij de Bazelse filosoof prof. Karl Jaspers, ingegeven door de overtuiging dat de democratie in de Bondsrepubliek nog met groot voorbehoud moet worden beoordeeld en dat het uitroepen van een noodtoestand leidt tot een dictatuur, omdat ingeval van een noodtoestand een aantal grondrechten zou worden opgeheven. Tot nog toe berust de bevoegdheid tot het bepalen van de uitzonderingstoestand in de Bondsrepubliek bij de drie westelijke mogendheden, de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk. Zij hebben in het verdrag over de betrekkingen tussen de Bondsrepubliek en de drie mogendheden bepaald dat zij, indien de Bondsregering niet in staat is een situatie meester te worden, die veroorzaakt is door een aanval op de Bondsrepubliek of West-Berlijn, door een poging tot omwenteling van linksradicale of rechtsradicale kant of door ernstige dreiging van een van deze gebeurtenissen, in het belang van de veiligheid van hun troepen de uitzonderingstoestand kunnen uitroepen na consultatie met de Bondsregering.

Hiervoor is door de Bondsregering in overleg met de geallieerden een aantal wetten voorbereid die de Bondsregering in opdracht van de geallieerden zou moeten uitvaardigen. Zij die de inhoud van deze maatregelen kennen, die o.a. verstrekkende beperking van de vrijheid, invoering van dienstplicht ook op niet-militair gebied en distributie op velerlei terrein betreffen, zijn hiervan sterk onder de indruk geraakt.

De Bondsrepubliek, een van de militair sterkste landen van de Atlantische alliantie, is van alle landen van de NATO het enige land, waar de regering of het anders daartoe bevoegde uitvoerende orgaan ingeval van een uitzonderingstoestand niet uit eigen recht kan handelen. In geen ander land van de NATO wordt betwist, dat voor buitengewone omstandigheden in een toestand van gevaar bijzondere vol machten en een afwijken van de grondwet vereist zijn. De drie westelijke geallieerden hebben er bij de Duitsers op aangedrongen dat zij zelf de maatregelen voor een uitzonderingstoestand bij de wet regelen.

DE voorstanders van invoer van een eigen Duitse wet op de uitzonderingstoestand (Notstandsgesetz) – de regeringspartijen der christen-democraten en liberalen en een deel van de oppositionele sociaal-democraten – verklaren, dat de tegenstanders van de wet van een Duitse regering en een Duits parlement dat deze regering

controleert, alle denkbare afschuwelijkheden vrezen, terwijl zij geallieerde generaals een maximum aan humaniteit toeschrijven. Maar, aldus de sociaal-democratische voorzitter van de Bondsdagcommissie voor de binnenlandse politiek, Schmitt-Vockenhausen, generaals denken in de eerste plaats aan hun taken en aan hun troepen, dat is hun plicht. De belangen van de burgerij en nog wel van een vreemde burgerij komen voor hen op de tweede plaats. Het is zaak, dat de eigen regering en het eigen parlement voor de bescherming en de rechten van de burgerbevolking zorgen. De kern van de verdediging van een eigen wet is de vraag aan de critici of men het Duitse belang bijvoorbeeld liever aan generaal Matsui, de huidige commandant van de Franse troepen in Duitsland, of aan de Duitse Bondskanselier wil toevertrouwen.

Op het congres van het Westduitse verbond van vakverenigingen in Berlijn heeft de grote meerderheid van de gedelegeerden zich gekeerd tegen invoering van een Duitse wet op de noodtoestand wegens de daarmee verbonden beperking van de vrijheid, onder andere van het stakingsrecht, van vrijheid van vergadering, van coalitie enz. Het zal, afgezien van het verzet van het vakverbond, toch nog enige jaren duren voordat eventueel in de Bondsrepubliek een wettelijke regeling van de maatregelen voor de uitzonderingstoestand tot stand komt. Het ligt in de bedoeling dat de wet uitvoerig in de commissies van de Bondsdag wordt besproken – men denkt aan twee jaar – en dat in public hearings ook buitenparlementaire krachten, bijv. vakbondsleders, hoogleraren zoals Jaspers en journalisten zoals de uitgever van Der Spiegel, Augstein, hun bezwaren kunnen opperen.

De Bondsregering wenst voor een wet op de uitzonderingstoestand juist gelet op de gebeurtenissen in de republiek van Weimar en in het Derde Rijk een zo breed mogelijke ondersteuning. Ingeval het Westduitse parlement in een uitzonderingstoestand niet bijeen zou kunnen komen, zal controle worden uitgeoefend door een noodparlement, bestaande uit 22 leden van de Bondsdag en 11 leden van de Bondsraad, de vertegenwoordiging van de deelstaten.

IN zijn nieuwe brochure: Waar gaat de Bondsrepubliek naar toe? heeft prof. Jaspers, die aanvankelijk een bewonderaar was van Adenauers buitenlandse politiek, maar die nooit Adenauers houding tegenover de democratie heeft gewaardeerd, met klem gewaarschuwd tegen invoering van een Duitse wet op de uitzonderingstoestand, omdat volgens hem wegens het gevaar van totale vernietiging elk volk het recht en de mogelijkheid moet hebben te rebelleren tegen een oorlog of tegen voortzetting van een oorlog. Het plan tot invoering van genoemde wet is volgens hem voor de Duitse binnenlandse politiek de belangrijkste kwestie voor de komende jaren.

Immers, door zulk een wet kan, aldus Jaspers, een instrument worden geschapen waarmee de dictatuur kan worden opgericht, de grondwet kan worden afgeschaft en een onherstelbare toestand van politieke onvrijheid kan worden te weeggebracht. Erger nog, door zulk een wet kan

volgens Jaspers het grootste gevaar voor de vrede ontstaan en het nieuwe en definitieve onheil over Duitsland worden gebracht.

De idee, dat door een uitzonderingstoestand ingeval van oorlog heden ten dage iets zou kunnen worden geregeld, is volgens Jaspers absurd. Een oorlog in het atoomtijdperk betekent wederzijdse totale vernietiging en de noodtoestand, ontstaan door zulk een oorlog, kan in het geheel niet worden bestreden. Bij de maatregelen tegen een noodtoestand oordeelt men te veel naar oorlogen uit het verleden.

De schuilgelegenheden tegen kernwapens, die men denkt te bouwen met enorme kosten, kunnen slechts plaats bieden aan een zeer beperkt aantal mensen. De vraag is, wie zijn de uitverkorenen, die hier – hoelang? – kunnen worden gered. Door de wetten op de uitzonderingstoestand wordt de bevolking aan de wil van die kleine groep overgeleverd. De bevolking zelf is daadwerkelijk aan verderf prijsgegeven. Met alle radicaliteit moet, aldus Jaspers, de politiek en de beslissing over militaire maatregelen aan de militairen worden onttrokken.

INDIEN het gaat om het noodlot in de catastrofe, mag het recht van alle mensen op een eigen beslissing niet meer aan een gekozen regering worden afgegeven en zeker niet indien deze regering het gehele volk in boeien wil slaan. Indien de voorgenomen wet op de noodtoestand ingeval van oorlog zou worden ingevoerd, wordt van het volk een naar de slachtp bank gedreven kudde schapen gemaakt, geleid door de laatste politici van de nationale, absolutistische denkwijze, even machtlustig als dom. Indien het volk geen oorlog wil voeren moet het, aldus Jaspers, het recht en de mogelijkheid hebben te rebelleren door stakingen, door weigering van de gehoorzaamheid, door verzet tegen alle machten (die toch niet kunnen helpen) terwille van het behoud van de vrijheid en van het leven. Misschien wil het volk liever overleven en zich onderwerpen, misschien met de gevolgen die van dezelfde aard zijn als die, waartegen het zich heeft geweed. Maar het wil de kans op redding. De noodtoestand veroorzaakt door oorlog kan thans niet meer behandeld worden als een mogelijkheid, die men door inventieve middelen kan oplossen.

Een noodtoestand veroorzaakt door binnenlandse moeilijkheden, die wetten vereist die de grondrechten schorsen, kan in de Bondsrepubliek niet voorkomen. Het volk en de partijorganisatie hebben geen wapens. Er bestaan geen particuliere legers en er is geen staat in de staat zoals die door de nationaal-socialisten werd opgebouwd. Tegen elk verzet van de bevolking is de politie opgewassen zolang zij de regering dient. En als zij de regering niet dient, is daaraan de regering schuldig.

Het volk moet de vrijheid behouden in directe actie te getuigen van zijn wil en zijn verzet. De wet op de noodtoestand berooft het volk van zijn legitieme, maar dan echter niet meer legale, middelen van verzet. De wet is een instrument van de slavernij.

Het Duitse volk – dat moet men na de ervaringen verwachten – zal altijd indien iets van de regeringskant in legale vorm wordt gedaan – zelfs dan als deze legaliteit de legaliteit zelf opheft – dit accepteren zolang het niet merkt wat er gebeurt. Bij het misbruik maken van de wet op de noodtoestand is voorshands geen verzet te verwachten. De terreur van de gegeven vol machten is oppermachtig.

Dat misbruik niet alleen mogelijk, maar ook waarschijnlijk is, leren ons, aldus Jaspers, de gebeurtenissen van de jongste geschiedenis van de Bondsrepubliek. Indien lieden als Strauss en Adenauer bij de Spiegel-affaire in staat waren bij de justitie een paniek te veroorzaken alsof de staat in gevaar was en gelet op het feit, dat destijds de minister van justitie niet werd ingelicht en er dingen gebeurden, die buiten de legaliteit lagen, moet de vraag worden gesteld: hadden deze lieden destijds, als er een wet had bestaan, de noodtoestand kunnen uitroepen en dan gedaan wat zij wilden? De wet op de noodtoestand kan niet worden beschouwd als aanvulling van de grondwet. Zij is in feite de legalisering van de opheffing van de in de grondwet vastgelegde grondrechten.

Jaspers, die in de Bondsrepubliek een ontwikkeling vrees van de partijenoligarchie naar dictatuur – hij vindt het bijvoorbeeld niet democratisch, dat de opkomst van nieuwe partijen wordt belemmerd door de bepaling, dat minstens 5 pct. van de stemmen moet worden behaald voor het verkrijgen van zetels in de Bondsdag – zegt dat het feit dat de geallieerden hun recht tot ingrijpen ingeval van een uitzonderingstoestand willen prijsgeven, alleen te begrijpen is, omdat zij vertrouwen hebben in het Duitse volk en in zijn politici, het vertrouwen, dat de Duitsers zichzelf kunnen helpen. De geallieerden hebben, aldus Jaspers, niet de misdaden van de nationaal-socialistische staat vergeten, maar wel 1933, toen de totstandkoming van de dictatuur in de hand werd gewerkt.

BIJZONDER aangrijpend is ten slotte de brief, die prof. Max Born, winnaar van de Nobelprijs voor scheikunde, onlangs aan Brenner, voorzitter van de metaalbewerksvakbond, heeft geschreven. Brenner had vorige week in Berlijn op het congres van het vakverbond de meerderheid achter zich in zijn strijd tegen de wet op de noodtoestand. Born schreef dat hij deze wet als een van de ergste, verderfelijste en gevaarlijkste maatregelen in de geschiedenis van de Bondsrepubliek beschouwt. Deze wet, die maatregelen inhoudt ter voorbereiding op de oorlog, voor het aanleggen van voorraden levensmiddelen en tegen brandgevaar, is voor een scheikundige die iets met het wezen van de kernenergie van doen heeft, onzin. Politiek kan zulk een wet nauwelijks een ander oogmerk hebben dan de volksmassa in handen te krijgen om een militaire dictatuur en een oorlog voor te bereiden. Op het gebied van de binnenlandse politiek is de wet op de noodtoestand een middel om de nog zwakke en onzekere Duitse democratie te vernielen. Deze wet zal leiden, aldus Born, naar heroprichting van een overheidsstaat en zich richten tegen het begin van het burgerlijke verantwoordelijkheidsbesef, dat zich heeft gevormd.

Ik ben 83 jaar oud, zo schrijft Born, hartpatiënt en te oud om iets te kunnen doen. Om nog eens te emigreren ben ik te oud. De ervaring van mijn lange leven heeft geleerd, dat mijn politiek oordeel niet slecht is. Dat zal men kunnen ontlenen aan mijn briefwisseling met Einstein als zij na mijn dood verschijnt. Maar thans zie ik in de wetgeving op de noodtoestand de weg naar de laatste catastrofe van Duitsland en misschien van de gehele mensheid. Aldus de ernstige waarschuwing van Born.

(Onverkort overgenomen uit het 'Algemeen Handelsblad' van dinsdag 17 mei)

Problemen van ouderdom en ontwikkeling

HET boekje 'Ouderdom en ontwikkeling' – een symposium door drs. J. H. Huyts, prof. dr. R. C. Kwant, dr. J. M. A. Munnichs en dr. P. J. Thung – is ter bestudering aan te raden voor vaklieden, psychologen, theologen, medici en anderen, die bestand zijn tegen vakjargon. Het is echter de moeite waard er in M. en W. een bespreking aan te wijden, omdat er overdenkingen in te vinden zijn die ook voor leken van belang kunnen zijn. Het is bekend dat er in filosofische kringen tientallen jaren geleden sterk verzet is gerezen tegen het determinisme, tegen die wijze van denken welke het bestaan van de vrije wil ontkende, tegen het historisch-materialisme dat de mens als een produkt van zijn milieu opvatte, tegen het biologische denken dat gedachten als afscheidingsprodukten van de hersenen zag, tegen de psychoanalyse die elk conflict causaal terugbracht tot gebeurtenissen in de vroege jeugd. De critici brachten naar voren, dat we in het spoor dezer filosofieën geen sluitend beeld krijgen, omdat de menselijke werkelijkheid niet te verklaren is met de analyse van oorzakelijke factoren: de mens is in de eerste plaats een 'persoon', hij leeft gericht op doeleinden die hij wil verwerkelijken en naar het 'ontwerp' dat hij zelf maakt. Hij ontstijgt de biologisch gegeven natuurlijkheid en is primair geestelijk. Ofschoon men in deze oppositie het bestaan van een biologische natuur niet ontkende, achtte men speculatie over de samenhang van natuur en psyche onvruchtbaar. Deze aanpak van de psychologie (fenomenologische anthropologie genoemd) eigende zich bijzonder goed en leverde vruchtbare resultaten op voor het begrijpen van de jeugd en in het algemeen van de eerste levenshelft, de z.g. opgaande lijn. Veel moeilijker wordt het wanneer men over de neergaande lijn gaat denken. Daar spelen ziekte, val en sterfelijkheid nu eenmaal een belangrijke rol en het is wat moeilijk deze biologische, natuurlijke facetten geheel te voegen in het kader van 'levensontwerp', ja, ze als ontwikkeling op te vatten. Is er bij aftakeling nog wel sprake van ontwikkeling? De lezer zal begrijpen dat er heel wat te zeggen is over dit probleem. Opmerkelijk is naar mijn mening dat de filosofen, die in dit boekje aan het woord komen, zich telkens weer gedwongen voelen vast te stellen dat het uitgangspunt van elke beschouwing over de menselijke ontwikkeling, toch weer de natuur moet zijn, dat wil zeggen de biologische bepaaldheid enerzijds en de historisch-materialistische bepaaldheid anderzijds. Wat niet uitsluit dat de mens – voor zover geestelijk zich bewust – volgens levensontwerp, gericht op een toekomst, intentioneel, leeft. Komt de mens in de tweede levenshelft dan niet tot hogere integratie of tenminste tot zo iets als wijsheid, is dat niet de zin van de ontwikkeling in deze levensfase? De critici in dit symposium zwijgen niet en trekken dit soort ontwikkeling in zijn algemeenheid in twijfel.

Ik noemde deze gedachtengang opmerkelijk omdat ze niet meer in de lijn van het heftige verzet tegen historisch-materialisme en determinisme ligt, die – men begrijpe mij wel – niet in oorspronkelijke vorm gehandhaafd, doch ook niet genegeerd kunnen worden (het is merkwaardig met hoeveel ernst katholieke filosofen Marx bestuderen).

BIOLOGISCH (medisch) is een niet minder interessante gedachtenontwikkeling aan de gang. Tot voor kort meende men dat er medisch-biologisch zo iets als 'veroudering' bestaat, een verandering in het organisme die niet op ziekte berust. In de laatste jaren blijkt echter dat zuivere 'veroudering' een vaag, onhanteerbaar begrip is. Zodra een onderzoeker zich met één der aspecten van de aftakeling bemoeit, ontdekt hij dat men òf met ziekte te maken heeft, òf met aangeboren gebreken, die in de oude dag hun fatale gevolgen tonen. Men gelooft niet meer dat iemand van 'ouderdom' sterft. Daarmee staat – althans in beginsel – de weg open voor behandeling en voorkomen. In principe moet men dus zeggen dat de mens – medisch-biologisch bekeken – een in de tijd onbegrensde levensduur heeft. We weten nu nog niet hoe kanker, hoe arteriosclerose aangepakt moet worden, maar het ziet er naar uit dat we ook deze ziekten meester zullen worden!

Daarmee ontstaat de noodzaak ons beeld van het mensen-leven geheel te herzien! Wij moeten wennen aan een toekomst-perspectief waarin ziekten, waarin erfelijke stoornissen uitgeschakeld worden en de mens het eigen leven geheel in handen kan nemen... tenzij hij het dan natuurlijk met verkeerschaos, luchtvervuiling, met onbewoonbaarheid der aarde of domweg met een atoombom allemaal in de war stuurt!

Ik meen dat wij hier op een ogenschijnlijke tegenstrijdigheid stuiten. Terwijl de psychologen meer dan vroeger de neiging vertonen de natuurlijke beperkingen van ons bestaan aan te wijzen, opent de medisch-biologische onderzoeker een tegengesteld perspectief: hij meent dat de mens – vroeg of laat – zijn leven toch weer zelf in handen kan nemen, het kan wijzigen en zelfs verlengen. Het is duidelijk dat de vraag of onze wil daarbij vrij is, nauwelijks interessant genoemd kan worden.

Met deze opmerkingen wil ik deze boekaankondiging besluiten. Het onderwerp verdient de volle aandacht, niet alleen in de kring van de katholieke groep die zich over de problemen van de psychische hygiëne van de oude dag heenboog, maar ook in onze kring, waar wij met onze open levensbeschouwing op zoek zijn naar een nieuw mensbeeld, nieuw, want steeds weer anders.

V. W. D. SCHENK

'Ouderdom en ontwikkeling' – uitgave: Paul Brandt (Hilversum)

Leerboek geeft ruime blik op humanisme

In de serie leerboeken voor de middelbare scholen 'Bijbel en Kerk' verscheen een derde druk van 'Religies en wereldbeschouwingen in onze tijd' (uitg. Wolters, Groningen, prijs f 5,75), van de hand van dr. J. H. Bavinck, hoogleraar aan de (geref.) vrije universiteit te Amsterdam. Het boekje geeft blijk van een ruime blik, is goed beschrijvend en beoordeelt slechts aan het einde van elk der hoofdonderdelen het besprokene vanuit christelijk gezichtspunt. De hoofdonderdelen zijn: de niet-christelijke religies en de buitenkerkelijke bewegingen. Met grote belangstelling heb ik gelezen wat in het laatste deel over het humanisme wordt gezegd (15 blz. op een geheel van ong. 180 blz.). De filosofische achtergronden sinds de Renaissance worden belicht waarbij met name Feuerbach,

Comte en Nietzsche naar voren komen. De oprichting van het Nederlandse Hum. Verbond wordt terecht gezien als een daad om het humane te verdedigen, dat vooral in de tweede wereldoorlog had geleden. De beginselverklaring is opgenomen, en wordt uitvoerig besproken.

Het is wel jammer, dat de behandeling uitsluitend theoretisch blijft en dat van de praktijk van het H.V. niets wordt gezegd. Ook over het internationaal humanisme wordt met geen woord gerept.

Toch getuigt het geheel van een onbevangen geest en op grond daarvan lijkt het boekje me inderdaad goed geschikt als informatiebron voor de middelbare scholier en misschien ook wel voor vele anderen.

vD

ANATOLE FRANCE: GROOT SCHRIJVER EN VRIJDENKER

MET de dood van de beroemde Franse romanschrijver Jacques Anatole François Thibault, bekend geworden onder het pseudoniem Anatole France, eindigde in 1924 een literair tijdperk dat gekenmerkt werd door noblesse van geest en wijsgerig inzicht. Anatole France was de laatste vertegenwoordiger van de groep van schrijvers die zich in de laatste levensjaren met een aantal vrienden en bewonderaars omringden, aan wie zij hun denkbeelden omtrent staat en maatschappij, kunst en godsdienst ontvouwd en doorgaven. Goethe's gesprekken met Eckermann vormen in dat opzicht wel het beroemdste voorbeeld uit de literatuurgeschiedenis, al bleef het niet tot deze ene grote Duitse geest beperkt.

Omringd door zijn vrienden Michel Corday, Paul Gsell, Marcel le Goff en Nicolas Ségur, gaf Anatole France zijn opmerkingen ten beste, die dan ook dankbaar door zijn bewonderaars werden opgetekend en alzo voor het nageslacht bewaard bleven. Onbevangen en spontaan werden zij geuit en ze zijn daardoor des te waardevoller voor allen die belang stellen in het wezen van een groot kunstenaar. Daarbij kenmerkten die gesprekken zich door een rijke verscheidenheid van onderwerpen van heden en verleden, terwijl het enorme feitenmateriaal van geschiedenis en literatuur waaruit de Franse romancier kon putten de inhoud van deze discoursen tot een zodanig peil verhief dat ieder, die er aan deelnam, zich met meer dan gewone belangstelling in de opgeworpen problemen verdiepte. Welhaast geen andere schrijver heeft zoveel boeken verslonden als Anatole France. Lezen was een ware hartstocht van hem, zijn weetgierigheid was niet te verzadigen en het kan dan ook geen verbazing wekken dat een figuur van zijn geestelijke standing aan het eind van zijn leven over een uitgebreide hoeveelheid kennis beschikte, gezegend als hij was met een merkwaardig goed geheugen.

In zijn werken vindt men een neerslag van zijn bijzondere kijk op de mens en zijn leven, de maatschappij, kunst en wetenschap. Daardoor missen zij in feite de karakteristiek, eigen aan de romanvorm. Zij zijn als het ware het platform voor het verkondigen van allerlei denkbeelden en stellingen, waardoor zij in sterke mate een autobiografische inslag hebben. Ergens zegt Anatole France: 'De verbeelding vergelijkt en verbindt, maar eigenlijk scheppen doet zij niet.' Duidelijk wordt dit bewezen door zijn romanhelden, die men als portretten van hemzelf kan beschouwen.

Terecht heeft men France verweten, dat hij zijn gedachten en opmerkingen vaak aan anderen ontleende, waardoor zijn werken aan oorspronkelijkheid inboeten. Maar geldt dit niet voor

iedere gedachte? Zelden zal een auteur erin slagen in zijn werk een gedachte te lanceren, die nog nimmer in de wereldliteratuur haar equivalent vond. Anatole France gaf dan ook de voorkeur aan het opnieuw naar voren brengen van hetgeen anderen reeds vóór hem hadden uitgesproken boven een kwasi-originaliteit, die hem in conflict zou hebben gebracht met zijn geweten. In dit opzicht vond hij steun bij Pascal, die eens opmerkte dat bij het kaatsspel wel ieder met dezelfde bal speelt, maar de één hem toch heel wat beter weet te richten dan de ander.

Men kan aan de hand van het oeuvre van Anatole France vaststellen, dat deze in zijn schrijversloopbaan van meer dan een halve eeuw zichzelf niet gelijk gebleven is. Hiervan heeft hij zich duidelijk rekenschap gegeven, getuige de volgende ontboezeming: 'Ik zou mijzelf erg gaan vervelen en mijn eigen conversatie ontvluchten, indien ik het altijd met mijzelf eens was; maar gelukkig is dat niet het geval en spreek ik mijzelf nu en dan tegen. Geloof mij, zo iets is goed, al ware het alleen maar als een heilzaam tijdverdrijf om te leren tegenspraak te verdragen van anderen. En daarenboven heeft hij, die zichzelf tegensprekt, daardoor nog meer kans soms ware dingen te zeggen, — als die er tenminste zijn op deze wereld.' Dit laatste kenmerkt de scepticus die Anatole France was.

Geen man ook voor het praktische leven, maar een geest die zich thuisvoelde in de studeerkamer waar zijn gedachten zich konden bezighouden met de zaken die hij wilde leren kennen en begrijpen.

Raphael Cor zegt dat de moralist en de schrijver bij France niet te scheiden zijn en wijst daarbij op de grote overeenstemming tussen zijn gedachte en zijn stijl. En wat zijn stijl betreft: deze is vóór alles eenvoudig en helder, zonder de minste zweem naar gezwellenheid. Aan het slot van een essay over Benjamin Constant's 'Adolphe' zegt France: 'Niets daarin doet de 'homme de lettre' uitkomen en dat juist schijnt ons zo bijzonder heerlijk. Want de 'homme de lettre' moge al geniaal zijn, hij is toch altijd vakman en zijn werk draagt daar de sporen van.'

In een gesprek met Paul Gsell betoogt hij geestdriftig dat alle grote schrijvers slecht schrijven. De onstuimigheid en de kracht van hun woordkeus, de intensiteit van hun kleuren, de gewaagdheid van hun zinswendingen, wekken de ontstemming van de pedanten. Schrijvers van ras houden zich echter niet aan voorgeschreven regels. Zij maken die zelf of liever nog: zij houden er in het geheel geen regels op na. Hun schrijfwijze is aan voortdurende verandering onderhevig, nu eens harmonisch dan weer hortend, nu eens onaandoenlijk dan weer vurig. Neem bijv. Molière. In academische zin schrijft hij slecht, maar hij is niet een goed maar een groot schrijver. Hoe kan het ook anders, daar grote schrijvers geduldig noch correct en dus onnauwkeurig zijn, en onregelmatigheden begaan. Men moet ze nemen zoals ze zijn. Ze zijn groot zoals schone vrouwen schoon zijn, d.i. zonder zich daarvoor in te spannen. Veel gemakkelijker is het een meesterwerk voort te brengen dan een rhapsodie; want voor de begenadigde sterveling valt alles gemakkelijk.

In zijn denkbeelden toont Anatole France zich een anti-kerkelijk vrijdenker met een grote sympathie voor de Griekse wereldbeschouwing

in haar gevoel voor het schone en haar aesthetische religie. Daarenboven ironisch-pessimistisch, kritisch-naturalistisch en sceptisch-relativistisch. Met zachte spot weet hij in het meest verhevende de menselijke dwaasheid aan te wijzen, maar evenzeer ook achter iedere dwaasheid schoonheid en wijsheid. In zijn schrijfwijze en opvattingen is hij zowel een opvolger en geestverwant van Rabelais en Voltaire als van Montaigne en Renan. Maar ook met zijn landgenoten Condillac en Taine, en met de Grieken Epicurus en Lucianus vertoont hij duidelijke trekken van overeenkomst.

A. SMIT

Prof. dr. J. Tinbergen:

De les van vijftig jaar

Dit boek — oorspronkelijk in het Engels geschreven en door de schrijver zelf vertaald — behandelt de grote lijnen van de wereldpolitiek sedert de Russische revolutie, met nadruk op de economische aspecten en vooral op de bijdrage, die economische analyse kan leveren aan de oplossing van de politieke problemen. De schrijver onderscheidt systematisch drie duidelijk gescheiden delen van de wereld, die hij aanduidt als 'Westen', 'Oosten' en 'Zuiden'. In het boek analyseert hij eerst het verleden; vervolgens spreekt hij de vooruitzichten op grond van een doortrekken van de hoofdlijnen uit het verleden en in een laatste deel, getiteld 'Een plan is nodig' bepleit hij, dat de mensheid doelbewust leiding moet geven aan de ontwikkeling, wil men catastrofes voorkomen.

Het boeiende van het boek is, dat het streeft naar kwantificering van verscheidene problemen, die veelal in vage termen worden besproken. In het bijzonder geldt dit voor de vraag, welke onderdelen van het economisch leven men beter aan het binnen zekere grenzen vrije spel der maatschappelijke krachten kan overlaten en welke centraal — dus veelal door de overheid — moeten worden geregeld. Omdat z.i. geldt dat de keuze hiertussen direct volgt uit de economische doelstelling van een zo groot mogelijke welvaart verwacht hij dat de economische tegenstellingen tussen Oost en West zullen verminderen: het Westen aanvaardt de noodzaak van overheidsinvloed op de economie; in Rusland gaat men de beslissingen steeds meer baseren op de westerse wetenschappelijke toepassing. Daarnaast zijn de vergelijkingen tussen de resultaten van Oost en West van belang. Als hoofdproblemen ziet de schrijver, hoe de oorlog met kernwapens te vermijden en hoe het Zuiden tot een hogere levensstandaard te brengen.

Het derde deel van het boek is vooral gewijd aan de daarvoor ten dienste staande middelen. Ernstig is daarbij gestreefd om de problemen onpartijdig te stellen en noch eenzijdig vóór, noch eenzijdig tegen het Westen stelling te nemen.

Hoewel het boek stellig de kennisneming loont, schenkt het verre van volledige bevrediging. Enerzijds zijn vitterijen mogelijk; b.v. dat de schrijver zich zijn lezerskring niet duidelijk voor ogen heeft gesteld. Het grootste deel van het boek wekt de indruk, dat hij zich wil wenden tot een brede groep belangstellenden, die geen

(Vervolg op pag. 7)

Lezingen voor de radio

Zondag 17 juli VARA 9.45 uur: A. van Kreveld: 'Lessen in hulpvaardigheid'.

Zondag 24 juli VARA 9.45 uur: J. Bijleveld: 'Internationaal congres van humanisten'.

Zondag 31 juli VARA 9.45 uur: A. van Meurs: 'Mens zijn in ons werk'.

Dinsdag 2 augustus VARA: televisie-uitzending: Reportage van het 4e congres van de International Humanist and Ethical Union te Parijs.

IK denk er ZO over

Loyale of vrije mensen

GROEPSLOYALITEIT of zelfontplooiing? Een officieel georganiseerd of een persoonlijk humanisme? Het Verbond is een goede ontmoetingsplaats voor humanisten, maar minder geschikt voor het persoonlijk experiment in levensstijl.

De tegenstelling tussen 'organization-men' en tegenstanders van de functionele groepsbemoeiing met het individu is een verschijnsel dat overal in onze cultuur zichtbaar wordt. Het individu dat op eigen houtje zijn gang gaat, riskeert vandaag (net als toen we in stamverband leefden) een tik op het argeloze hoofd. Conformereren met de kudde is nog steeds het parool.

Maar gelukkig beginnen de leiders van de kudde belangstelling te krijgen voor de recalcitrante individualisten; men begint elkaar te ontmoeten in de discussie. Doordat conformisten en non-conformisten elkaar irriteren, vergeten ze het gebruikelijke moralisme en filosofisch gezeur dat ook in humanistisch milieu zo floreert. Wellicht maken ze het elkaar zó moeilijk, dat ieder in het besef van de ontoereikendheid van dierbare humanismen de eigen creativiteit weer aandurft.

Het H.V. heeft zich collectief geëmancipeerd en we zijn daar terecht trots op. Maar beproefde formuleringen en gedragspatronen blijven niet bruikbaar. De organisatie is maar een tijdelijke vorm van samenwerking en de evolutie gaat door. Het individu kan veel meer dan de samenleving en de groep waartoe hij behoort, geneigd zijn hem toe te staan.

(Vervolg van pag. 6)

gedetailleerde kennis van de economie bezitten. Maar hier en daar worden zonder nadere verklaring economische vaktermen gebruikt – zoals 'kapitaalcoëfficiënt' of 'flexibele accelerator' – dan wel ondoorzichtige economische stellingen geponeerd, die het volgen van het betoog moeilijk maken. Taalliefhebbers ergeren zich aan het anglicisme 'data', waarmee 'gegevens' worden bedoeld.

Belangrijker is, dat de behandeling van de hoofdproblemen niet voldoet. Bij het militair-politieke probleem doet de opmerking, dat de economen onvoldoende hebben uiteengezet, dat de oorlog een economische zonde is, wat kinderlijk aan. Ook overigens geldt, dat de schrijver goed uiteenzet, hoe beklemmend het vraagstuk is, maar noch in de diagnose, noch in voorstellen voor de therapie dieper graaft dan de gemiddelde journalist.

Bij het probleem van de ontwikkeling van het Zuiden geldt dit nog sterker. Aan Oost en West verwijt de schrijver een moreel tekort, en het Zuiden heeft het recht om de belangen van de gehele wereld te vertegenwoordigen, zonder dat hij het nodig vindt, hier de morele vraag te stellen. Hoewel in de analyse even de bevolkingsgroei van het Zuiden wordt behandeld en 'ontstellend' genoemd, wordt het bevolkingsprobleem bij de 'plannen' niet meer genoemd. De bevolkingsgroei wordt trouwens uitsluitend als een moeilijke economische factor en nauwelijks als een demografische catastrofe behandeld. Hier zie ik wel de grootste tekortkoming van dit, het zij nogmaals gezegd, toch interessante boek.

Uitgave: Agòn Elsevier.

J. P. MAZURE

Het is in het belang van de organisatie zelf, dat we er tegen in opstand komen. De individuele intelligentie is de bron van vernieuwing, het collectieve denken wordt erdoor bepaald. De conformisten (wier behoefte aan veiligheid ik overigens deel) kunnen niet zien dat het non-conformisme principieel legitiem is omdat het met de tijd probeert mee te komen. En de non-conformisten moeten zichzelf bevrijden van hun schuldgevoelens, ontstaan doordat zij tegen wil en dank buitenbeen zijn. Medemenselijkheid is immers iets heel anders dan mede-burgerlijkheid.

Waarom zijn we bang voor zelfontplooiing op een eigen-aardige, buiten-sporige manier? Omdat we gewend zijn, ook in het Verbond, elkaar als functioneel-aangepaste mensen te hanteren. Als je eens uit je rol van fatsoenlijk humanist valt schrikken de lui en roepen je tot de orde. We stellen de eerbaarheid boven de echte menselijkheid. De schijn-aanpassing en de preutsheid van de meeste humanisten verdragen hun angst voor het primitieve, dat in ons om eerherstel roept. Waarom zouden we dat niet erkennen en met elkaar openlijk bestuderen? Wat weerhoudt ons ervan het humanisme uit te dragen met een appél op de algemeen-menselijke hunkering naar erotiek, begrip en coöperatie? Ons theoretisch gezeur over de rede blijft halfzacht zolang we de mens niet zien als een bundeling van lichamelijke en geestelijke energie.

In onze cultuur functioneert de angst zelf als een mechanisme om de lui in het gareel te houden: het is verboden op het gras te lopen, openbaar lief te hebben, te leven. Maar er zijn tekens die erop wijzen, dat die angst plaats maakt voor een besef van solidariteit in wereldverband. Daardoor vergeten we oude tegenstellingen en gaan tegelijkertijd meer aandacht geven aan onszelf als biologisch verschijnsel met onvoorstelbare mogelijkheden. Er ontstaat een nieuwe mens, die zelfkennis en communicatie belangrijker vindt dan traditionele groepswaarden. Het Verbond blijft onmisbaar als forum van strijdige overtuigingen: aan deze functie kan meer gedaan worden indien de leiding niet uit is op censuur en de leden begrijpen dat zij hun humanisme zelf moeten maken. De bestaande orde moet voortdurend doorbroken worden wil de zaak fris blijven. Vooral de moderne intellectueel moet spreekbuis zijn voor onvoldane impulsen en primitieve verlangens die achter onze zelfbeheersing een eigen leven leiden.

Ik geloof, dat het Verbond een experimenteel gesprekscentrum zou moeten inrichten en daarmee zou voorzien in een werkelijke behoefte van velen. Zo'n open discussie- en vormingsmiddelpunt, waar provo's en politici, pastoors en atheïsten, preutsen en pornografen elkaar kunnen overtuigen of aftuigen, zou de humanistische levensstijl praktisch kunnen demonstreren.

De bevrijding van het individu uit het keurslijf van traditie, bureaucratie en groeps Moraal is pas begonnen.

H. R. O. SNIJDER

(Door de redactie iets bekort)

Gorilla's: onze naaste verwanten

WANNEER de mens, na de grote omwenteling die Darwin met zijn evolutieer veroorzaakte, op zoek gaat naar zijn voorouders, spreekt het bijna vanzelf dat hij de nu levende apen gaat bestuderen. Zij zijn immers (en dat geldt speciaal voor de gorilla's en de chimpansees) onze naaste 'verwanten' op aarde en hun gedrag kan ons veel leren over de vroegere primitieve mens.

Onderzoekingen worden meestal gedaan in dieren-tuinen of men trekt gewapend het oerwoud in. De uitkomst van beide mag twijfelachtig genoemd worden, omdat in geen van twee gevallen de dieren in volkomen natuurlijke situatie geobserveerd worden. Maar... de mensapen gaan voor zeer agressief door en dus neemt men wapens mee en gebruikt ze ook.

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groep polis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1^a, Amsterdam

De schrijver van het boek 'Gorilla's', George B. Schaller, zette zijn onderzoek anders op. Hij wapende zich met... een veldkijker en een fototoestel. Er is moed voor nodig op deze manier mannetjesputters als gorilla's tegemoet te treden en wij kunnen alleen maar blij zijn dat hij die moed heeft opgebracht, want hij toont ons, dat vele van de sterke verhalen over mensapen op fantasie berusten. Zijn belevenissen heeft hij op pakkende wijze op papier gezet. Zo neemt hij ons mee het oerwoud in en samen met hem bestuderen we de gorilla's: een boeiende en verrassende bezigheid. Door zijn heel andere aanpak van onderzoek heeft hij kans gezien een aantal unieke foto's te maken, waardoor het boek eens te meer zijn prijs waard is. Ik kan het u van harte aanbevelen.

M. v. d. Z.-v. S.

G. B. Schaller: 'Gorilla's, zoals zij werkelijk leven in het oerwoud'.
Het Wereldvenster – Baarn. f 17,50.

Uitdaging en antwoord

Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag. f 1,75

Humanisten over echtscheiding

Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen. f 1,80

Invloedrijken

Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht. f 4,75

Bevrijdend Humanisme

H. Lips.

f 3,90

20 jaar Humanistisch Verbond

Een korte samenvatting over de jaren 1946 - 1966. f 2,90

Het Humanisme in de moderne wereld

Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres. f 0,85

Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

ANNONCES

Bestuur en vrouwengroep van de Gemeenschap Laren-Blaricum geven met leedwezen kennis van het overlijden op 2 juli van mevrouw C. Schnitzler. Zij heeft van de oprichting af op velerlei wijze veel voor onze gemeenschap betekend. Zij was leidster van de Vrouwen-groep en bestuurslid en inspireerde jarenlang velen van ons tot denken en werken voor het Verbond.

2e jaars student zoekt kamer in Amsterdam. Weekends afwezig. H. v. Dam, Wenckebachstr. 70, Velsen-Noord, tel. 02550-6611, toest. 1292.

Alleenst. vrouw (38 jr.) uit intell. milieu, met dochttertje van 3½, wil zorgen voor man met 1- of meer kinderen. In bezit eigen auto en evt. buitenhuis beschikbaar bij Den Haag, op 45 min. rijafstand van A'dam. Br. o. no. 33-aan buro M. & W.

Studente zoekt kamer in Amsterdam. Brieven o. no. 34 aan buro M. & W.

Wie heeft voor hulpbehoevende oude dame een grote papegaaienkooi te koop tegen zo laag mogelijke prijs? Brieven aan de redactiesecretaris van Mens en Wereld, Goethelaan 73, Utrecht. S.v.p. afmetingen (ong.) en prijs vermelden.

Dame 50 j. v. goede huize, intell. milieu, zoekt na lang verblijf buitenl. contact b.v. met prettig beschaafd gezin of anderszins. Zij houdt v. kinderen en heeft intense belangstelling voor alles wat het leven biedt. Zij verwacht geen financ. geborgenheid, wel een boeiende werkring voor korte of langere tijd. Brieven o. no. 35 aan buro M. & W.

Vraag voor mijn moeder, gezonde gezellige dame, juffrouw voor de huishouding (intern) v.g.g.v. per 15 augustus a.s. of later. Brieven: Hamel, Insulindelaan 13, Hilversum tel. (02950) 42392 ('s avonds na 7 uur).

Welke heer wil z'n eenzaamheid delen met dame v. plm. 70 j., nog vrij vitaal, behoorlijke jeugdige verschijning, wonende in A'dam-Oost. Zoekt voor de gezelligheid contact met heer, om gez. eens uit te gaan enz. Huwelijk uitgesloten. Brieven o. no. 36 aan buro M. & W.

Aangeboden:

In mooi gelegen villa te Velp bij Arnhem, grote huiskamer met terras op eigen tuin, slaapkamer boven, klein logeerkamertje, gas, elektriciteit, c.v., gebruik v. keuken, in ruil voor lichte huishoudelijke bezigheden. Brieven onder no. 27 aan buro M. & W.

Lees de „Humanistische Documentatiedienst”

Uitgave van de Humanistische Stichting 'Mens en Wereld'.

Versijnt 11 x per jaar.

Publikatie van belangrijke berichten van alle humanistische organisaties en van alle persberichten over het georganiseerd humanisme in Nederland (f 3,- p. jaar).

Door storting of overschrijving van f 1,50 ontvangt u alle nog in 1966 verschijnende nummers.
Giro 30 49 60 t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het juninummer o.a.

J. P. van Praag: Humanistische antropologie.

L. van Gelder: Pedagogische antropologie en humanisme.

F. P. Huygens: Johan Daisne, lezen met een glimlach der herkenning.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 201587.